

MAČKO ZBOR NIK

Od Bastet
do Catwoman

Uredile: SUZANA MARJANIĆ, ROSANA RATKOVČIĆ

MAČKOZBORNÍK
Od Bastet
do Catwoman

NAKLADNICI

Jesenski i Turk, Zagreb
Kulturno informativni centar, Zagreb

ZA NAKLADNIKE

Petar Bujas i Mišo Nejašmić

RECENZENTI

dr. sc. Hrvoje Jurić, red. prof.
dr. sc. Željko Uvanović, red. prof.

PRIJEVODI

s engleskog: Mirta Jurilj
s ruskog: Julia Glotova i Anica Vlašić-Anić
s ukrajinskog: Dariya Pavlešen i Josip Ralašić

GRAFIČKO LIKOVNI UREDNIK

Mario Ostojčić

DIZAJN OMOTA

Duška Bukvić

FOTOGRAFIJA NA PREDLISTU/ZALISTU

Adrijana Vidić

TISAK

Tiskara Zelina d.d.

ISBN 978-953-222-963-9 (NJT)

ISBN 978-953-7356-65-1 (KIC)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001136462.

Objavljivanje knjige potpomoglo Ministarstvo znanosti
i obrazovanja Republike Hrvatske

© 2022. Jesenski i Turk, Zagreb, Kulturno informativni centar, Zagreb,
Republika Hrvatska. Sva prava pridržana.

MAČKOZBORNIK Od Bastet do Catwoman

Urednice:
SUZANA MARJANIĆ
ROSANA RATKOVČIĆ

Naklada Jesenski i Turk
Kulturno informativni centar
Zagreb, listopad 2022.

UVOD

II

MAČKA I VRUĆA KAŠA / Rosana Ratkovčić	13
MAČKO-UVODNIK 2 ILI ZAŠTO PISATI O MAČKI? / Suzana Marjanić	25

I.

MAČJIH DEVET ŽIVOTA

– Suživot i zooetika

37

MAČJI DOM „STARI MAČEK“, VOLODER / Ljiljana Horvat Komerički	39
MAČKA ZVANA NIKADNERECINEMOGU / Karmen Turčinov	53
SLOBODNOŽIVUĆE MAČKE U BUGARSKOJ / Kalina Zahova	69
U SVIJETU SLOBODNOŽIVUĆIH ŽIVOTINJA: SUSRETI SA SLOBODNOŽIVUĆIM MAČKAMA NA OTOKU RODOSU / Sanna Lillbroända-Annala	81
ALEKSANDAR I NOJ / Vladimir P. Goss	95
„RADNE“ MAČKE NA SEOSKOJ OKUĆNICI I NJENE GRADSKJE VARIJANTE / Bruno Beljak	103
MAČKE I RAZBIJANJE ASTRALNIH LARVI / Josip Zanki	113
PRIČA O MAČKI – OD BOŽANSTVA DO PROKLETSTVA / Nikica Prvanović Babić ..	121

II.

MAČAK KOD TIFFANYJA

– Književne mačke

133

TAKO POSEBNA MAČKA CHARLESA BAUDELAIREA I TAKO POOPĆENA MAČKA EUGÈNEA IONESCA / Vinko Grubišić	135
BEZREPA MAČKA VIRGINIJE WOOLF / Monika Bregović	155
„ZNALA JE DA GREBE, ZNALA JE DA GLADI“ / Lidija Delić	169
AVANGARDNI HARMISOV „KALEIDOMAČKOSKOP“: NE/OBIČNE MAČK(IC)E, HVATALJKE I BIČEVI / Anica Vlašić-Anić	183

ASLAN I BESTIJARIJSKI LAV: VELIKA MAČKA U SREDNJOVJEKOVLJU I FANTASTICI / Petra Pugar	203
SVIJET BEZ BOJA ILI O MARCELU / Bernard Jan.	215

III.

MAČAK U ČIZMAMA – Mačka od bajke do suvremene dječje književnosti

227

ŽANROVSKE TRANSFORMACIJE MACA I MACANA U ZBIRCI KINDER- UND HAUSMÄRCHEN JACOBA I WILHELMA GRIMMA / Nada Kujundžić.	229
MACA PAPUČARICA ILI HOROR U ŠUMI: MAJČINSKA AMBIVALENTNOST, NADZOR I KAZNA U DJEČJEM KLASIKU ELE PEROCI / Barbara Pleić Tomić. . . .	265
PJESME O MAČKAMA ZA DJECU I ODRASLE: T. S. ELIOT I PITANJE IDENTITETA / Ljubica Matek	279
MAČAK U ŠKRIPCJU: ŽIVOTINJE U DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI / Martina Jurišić. . .	299

IV.

MAČJE OČI – Mačka u likovnoj umjetnosti i vizualnoj kulturi

311

MAČKA U HRVATSKOJ UMJETNOSTI OD 19. STOLJEĆA DO DANAS / Dajana Vlasisavljević	313
OLIMPIJINA MAČKA. NARATIVNI PRIKAZI MAČAKA U POVIJESTI UMJETNOSTI / Silva Kalčić	331
FEMINISTIČKA KULTURNOANIMALISTIČKA INTERPRETACIJA MANETOVE OLIMPIJE – OD GNJILE DEVETNAESTOSTOLJETNE MIZOGINJE DO NOVIH INTERPRETACIJA TIJELA LJUDSKIH I NE-LJUDSKIH ŽENA / Leopold Rupnik. . .	343
TRI MAČKE/MAČORA CAROLEE SCHNEEMANN: IN MEMORIAM (1939-2019) / Suzana Marjanić	349
O JEDNOM MAČKU U LINOREZU I NEŠTO O MAČKAMAMI / Anđelko Mrkonjić	365

V.
LJUDI-MAČKE
– Filmske mačke

373

- O MAČKAMA I LJUDIMA – TRI SEMIOTIČKA GLEDANJA FILMA
LE CHAT / Jela Sabljčić Vujica 375
- MISLIM DA SAM VIDIO MICU MACU: ANIMALNA NALIČJA BALKANA
I POPULARNA KULTURA / Tomislav Oroz 393

VI.
HELLO KITTY
– Mačka u popularnoj kulturi

427

- IGRA MAČKE I (SLIJEPOG) MIŠA: RAT SPOLOVA I IGRE MOĆI U
STRIPOVIMA *KRAZY KAT* I *CATWOMAN* / Koraljka Meštović 429
- CATWOMAN* KAO POPKULTURNA REPRODUKCIJA STEREOTIPA
O ŽENAMA (i) MAČKAMA / Igor Gajin 447
- MONONOKE BAKENeko: ŽENE I MAČKE U POTRAZI ZA
PRAVDOM / Milena Benini^t 481
- ANTROPOMORFIZIRANE MAČKE NA STRANICAMA *FACEBOOKA* /
Marina Tkalčić, Vanesa Varga 495
- KAD ŽIVOTINJA DAJE GLAS ČOVJEKU – 4004 MAČKE
NICKA CAVEA / Boris Beck 515
- TAJ MAČJI RITAM, SVI GA SLJEDE POSLUŠNO: MAČKE I GLAZBA
U (NE TAKO) TAJNOJ VEZI / Mirta Jurilj 527

VII.
CERIGRADSKA MAČKA
– Mačka u kulturi i kulturalnim istraživanjima

535

- OD LEWISA CARROLLA DO CHRISA MARKERA: STRAŠNA TAJNA
NACERENE MAČKE / Dina Pokrajac 537
- MAČKA U ISLAMSKOJ KULTURI / Rosana Ratkovčić 559

MAČKE U MOJIM I BOŽJIM OČIMA / Željka Bišćan	581
POGLED GOLOGA DRUGOGA: ZAŠTO SE (NE) SRAMI DERRIDINA MAČKA? / Žarko Paić	607
MAČJE OKO ILI RAZGOLIĆENA FILOZOFIJA / Predrag Krstić	631
TRIJALOG IZMEĐU AGAMBENA, DERRIDE I DALAJ LAMINE MAČKE / Snježana Zorić	653
MITSKA MAČKA / Vanja Maganjić	679
TIJELO/POKRET/MAČKA / Josipa Bubaš	687

VIII.

MAČJI KAŠALJ – Mačkolingvistička problematika

695

FRAZEMI SA SASTAVNICOM MAČKA, MAČAK, MAČE I SL. U HRVATSKIM NARJEČJIMA / Mira Menac-Mihalić	697
KRATAK OSVRT NA POSEBNOSTI JEZIKA DOMAĆE MAČKE / Luka Velić	721

IX.

POVUĆI MAČKA ZA REP – Mačka u etnotradiciji

731

SIMBOLIKA MAČKE U SLAVENSKOJ ETNOTRADICIJI / Aleksandr V. Gura	733
SLIKA MAČKE U UKRAJINSKOJ FOLKLORNOJ SLICI SVIJETA / Iryna Oğijenko ..	759
KAKO IZGLEDA UKRAJINSKI MAČAK U VREĆI? / Dariya Pavlešen	777
O LJUDIMA I MAČKAMA U FOLKLORU / Biljana Sikimić	795
MAČKA – AMBLEMATSKA SLIKA BOŽICE U MITOLOŠKO-SIMBOLIČKOM DISKURSU BOŽANSKOG BOJA / Ivica Kipre	813
MAČKA / Tihomir R. Đorđević	835

X.
MAČJI POSTSCRIPTUM
849

CAT IS THE NEW BLACK – KAFIĆ UZDRAVLJE LJUDI I MAČAKA / Gordana Viljetić	851
CRNI MAČEK I VJERNI SLUGA / Dunja Knebl	865
JOŠ SLOBODNO MAČEK BIŠKUPA GLEDI / Zvezdana Jembrih	869
MAČKA U ATELJEU / Frane Rogić	873
KRVI / Vladimir Dodig Trokut†	877
MAČJE MEDITACIJE / Sanjin Sorel	879
PRINC ŽULIJAN / Nikša Marinović	883
MAČKOKVIZ ILITI KOLIKO, ZAPRAVO, ZNATE O MAČKAMA? / by Mario Kovač	885

Mačje oko ili razgolićena filozofija

Predrag Krstić

/ Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Univerziteta u Beogradu /

SAŽETAK: Prevažadno se oslanjajući na tekstove Jacquesa Derride, Jeana Baudrillarda, Deleuzea i Guattarija i Theodora W. Adorna, članak tematizuje provokaciju koju su mačke, neretko kao reprezenti životinja uopšte, uputile filozofiji. Poslovičnoj prodornosti pogleda mačjeg oka nalazi se i fiziološki uzrok, ali tek istorijska i fenomenološka rekonstrukcija njegovog značaja za posmatranog ukazuje na onaj dragoceni podsticaj koji je ono predstavljalo za mišljenje jedinstvo i razlike životnih oblika, za uvidanje epistemičkih ograničenja, za oslobađanje od antropocentričke predrasude, za artikulaciju egzistencijalne situacije i za pronicanje u humanističke politike diskriminacije. Zaključuje se da, u svojim najboljim književnim i filozofskim izdancima, lik mačke upozorava na ogrešenje koje je zapadna racionalnost počinila prema svemu što nije moglo da se podvede pod njenu pretenziju na univerzalnu merodavnost, te se sugerise da put iskupljenja za taj nepočin vodi preko onog selektivnog usvajanja i kritike te baštine koje bi moglo biti obzirno i odgovorno kako prema diskurzivnoj, tako i prema faktičkoj neraspoloživosti Drugog.

KLJUČNE REČI: mačka, životinja, filozofija, Drugo.

„Maĉje oko“ je, naravno, sintagma sa relativno preciznim znaĉenjem ili znaĉenjima. Ako se ne radi o torti pod tim nazivom, uvek je u igri odsjaj, odsev, odbljesak. U jednom sluĉaju govorimo o „vrsti zrnatoga kremenata koji se prelijeva u razliĉitim bojama“, a u drugom, ĉešćem, o onome što svi vozaĉi, a naroĉito biciklisti, dobro poznaju, jer je obavezni deo njihove signalizacije (i zasita neophodni deo njihove noćne markacije): o „katadiopteru“, odnosno o ploĉici od stakla koja kada se osvetli odraĉava svetlo izvora svetlosti (uporediti Hrvatski obiteljski leksikon 2009. – 2014.). Oduzmimo od toga funkciju, zaboravimo na signalizaciju i markaciju; koncentrišimo se samo na povratnost, na svetlo koje se vraća pošiljaocu, na, sasvim precizno, pogled koji uzvraća pogled, nimalo naivno i ne tek kurtoazno već, naprotiv, prodorno ako ne i razorno – i dobićemo temu ovog priloga.

A tema je filozofija, odnosno filozof zateĉen pogledom maĉke. Jedan tekst Jacquesa Derridaea poĉinje takvom slikom: slikom jedne „obiĉne“ maĉke koja u tišini bulji u njega, i to u njega – golog. Pred tim pogledom ili pod tim pogledom, pogledom jedne životinje koja se ne pomera, koja ga samo posmatra, Derrida se temeljnije nego što filozofski tradicionalno već ritualno nalaĉe pita, zapituje ko je on. Sve je u igri: neprijatnost koja se teško savladava, protest protiv te nepristojnosti, neprikladnost golotinje. Kao da je posramljen pred maĉkom zato što je go, ali takođe posramljen zato što se srami. Jedan reflektovani sram u ĉijem je optiĉkom središtu golotinja: go je kao životinja, a upravo to ne moĉe biti sluĉaj, upravo životinje nisu gole jer ne znaju da su gole, jer nemaju znanje o svojoj golotinji. Životinje naime nisu gole na naĉin na koji (jedino) mi, mi ljudi, moĉemo sebe da vidimo golim, da imamo svest o svojoj golotinji, pa onda i o dobru i zlu i svim onim svojstvima (govor, razum, istorija, smeh, tuga, tehnika) koja nas iz tog jednog temeljnog – oblaĉenja, odevanja kao skrivanja zbog stida od nagosti – razlikuju od životinja.

Ispred maĉke koja me gleda golog, da li ću biti posramljen kao životinja koja više nema osećaj golotinje? Ili nasuprot tome, kao ĉovek koji zadrĉava osećaj svoje golotinje? Ko sam onda ja? Šta je to što sam ja? Koga ovo treba pitati ako ne Drugog? I moĉda samu maĉku? (Derrida 2002a:370)

„Ali životinje ne postavljaju pitanja. One čute“, reći će nešto ranije Baudrillard, doduše imajući u vidu ne mačke, makar ne kućne, već radije one „divlje“ ili neke druge, još „bestijalnije“ životinje (Bodrijar 1991:59). Njihova sudbina ukazuje da je putanja koju su prešle „životinje“ ista kao ona civilizacijska putanja koju su prešli ludilo ili detinjstvo, seks ili crnaštvo. U svim tim slučajevima reč je o logici diskriminacije, a onda povratno o logici reverzije, o revanšu nasilja koje „celokupno društvo na kraju postrojava prema aksiomima ludila, detinjstva, seksualnosti i inferiornosti rasa“. I životinje su tako prošle kroz jedan „neprekidni proces prisvajanja putem istrebljenja, koje se sastoji u tome da se vrste likvidiraju, a zatim nateraju da govore, da prođu kroz priznanje svog nestanka“. Prema vlastitom obavezujućem modelskom načelu da svemu mora biti dodeljen smisao, da ništa ne sme izmaći carstvu smisla, um je mogao da sačuva obraz jedino tako što bi, uz ludake, mrtve, decu, divljake, konačno i životinje otrgnuo od ćutanja – iako nam one ništa ne govore i iako (ni) o njima zapravo ništa ne znamo.

Treba naterati životinje da kažu da nisu životinje, da bestijalnost, divljačnost, sa onom nerazumljivošću i radikalnom stranošću koju to svojstvo podrazumeva za um ne postoji, nego se, naprotiv, najbestijalnija, najneobičnija, najabnormalnija ponašanja u nauci tumače kao fiziološki mehanizmi, moždane veze i tako dalje. U životinjama treba ubiti životinjsko i njegov princip nesigurnosti. (Bodrijar 1991:59).

Princip nesigurnosti kojim životinje opterećuju čoveka otkad je raskinuo savez s njima – upravo je činjenica da one ne govore. Kao da su jedino one umakle svetu krupnih reči, prisilnog priznanja i govora; kao da su još jedino one ostale neme, udaljene, nedohvatne i, istovremeno i paradoksalno, prisne. Naša organizacija smisla – u jednom svetu koji gotovo da ne čini više ništa osim što govori, u svetu povezanom hegemonijom znakova i diskursa – alarmantno je ugrožena njihovim ćutanjem. Problem njihovog ćutanja, a ne ekološki problem njihovog opstanka, Baudrillard veruje da za nas, nespemne dakako da to priznamo, ima prvorazredni značaj. Odnos prema životinjama u tom ključu dobija opet fantazmagorijski karakter. Isto kao što je nekada cilj bio izvlačenje priznanja o verskom ubeđenju, tako je sada cilj izvlačenje

Ellie. Pogled s neba, 2013. Foto: Petra Travinčić

„naučnog priznanja“ od životinja, a ne njihovo razumevanje. Ono što ne sme da se dopusti jeste samo ono životinjsko, bestijalno, kao ono nerazumljivo, divlje, koje životinje i dalje ovaploćuju svojim ćutanjem.

Razume se, teraju ih da progovore, i to na sve načine, nimalo nevine. U basnama su izgovarale čovekov moralni diskurs. Podržale su strukturalni diskurs teorije o totemizmu. Svakog dana izgovaraju svoju „objektivnu“ poruku – anatomsku, fiziološku, genetičku – u laboratorijama. Služile su naizmenice kao metafora za vrline i za poroke, kao energetski i ekološki model, kao mehanički i formalni model u bionici, kao fantazmatički registar za nesvesno i, u poslednje vreme, kao model apsolutne deteritorijalizacije želje u Delezovom pojmu „postajanja-životinjom“. U svemu tome, kao metafora, kunić, model, alegorija (uključujući tu i njihovu prehrambenu „upotrebnu vrednost“) životinje se jedva oglašavaju. Nigde stvarno ne govore, daju samo one odgovore koji se od njih traže. To je njihov način da humano vrate njegovim cirkularnim kodovima, iza kojih nas njihovo ćutanje analizira. (Bodrijar 1991:58)

To je način na koji se životinje, posle isključenja, svete. One zaista dovede u pitanje validnost svih naših koncepata, „onakvih kakvi danas nama upravljaju čineći nas osobenim“. Baudrillard zagovara upravo takav rasplet, odnosno takav njegov izostanak u vidu jedne kardinalne zapitanosti. Prvo, priznanje da mi na životinje, manjkave za jezik i, dakle, i za kakvu poznatu simbolizaciju, projektujemo naše fantazme, da ih insceniramo, a da nam one, posle diktature svesti, ostaju nerazumljive i pod režimom nesvesnog. Potom, odbijanje da ih silom podvrgnemo poretku naših utešiteljskih znanja i opoziv investiranja u njih naše nostalgije za nomadskom deteritorijalizacijom, preobraženjem i oslobođenim, za prirodnim, nekodiranim snagama koje nemaju druge granice do sopstvene erupcije. U trećem koraku, one onda tek mogu da nam otkriju „smisao ili nesmisao njihovog ćutanja“ (Bodrijar 1991:61-63).

Pogled Derridaine mačke, nimalo bestijalne a ipak utoliko više preteće, u jednoj takoreći intimnosti koja nas ipak upućuje na nedoglednu udaljenost, barem delom podrazumevajući isti registar, hoće da nas sada podseti na ono što je pre svega filozofija možda smetnula s uma:

da mačka dopušta da bude viđena, ali i da ona može da nas gleda, da ima svoju tačku gledanja u odnosu na nas. Derrida priznaje da ga ništa nije u većoj meri „nateralo“ da misli ono „apsolutno Drugo“ od osmatračnice te mačke, trenutka kada vidi sebe golog pred ili pod njenim pogledom, dramatične scene kada je potpuna drugost onog Drugog kojeg zovemo životinjom deranžirana njenom, po homologiji „životava samog“, ipak bliskošću našem postojanju.

O mačkinjoj tački gledanja, kao i o osmatračnici svakog drugog stvora, znamo makar toliko da je posebna. Mačji vid se čak naziva „jednim od čuda prirode“, ali mera čudesnosti ostaje naše gledanje. Nekako se uvek ustanovljuje da je noćni vid mačke šest puta precizniji od vida čoveka, da su, za razliku od očiju ljudi, mačje oči prilagođene na mrak, tačnije, one su prilagođenije od rivala i plena u lovu koji prevashodno preduzimaju u svitanje i suton. Znamo i fiziološki razlog za to: mrežnjača mačjeg oka ima daleko veću koncentraciju „štipića“, fotoreceptora koji su zaduženi za slabo svetlo, nego „čunjica“, fotoreceptora koji primaju jarko svetlo, a pri tom su ti štipići koncentrisani vodoravno preko središta mačje rožnjače, pa mačka lako uočava iznenadne pokrete sa strane. Cena se plaća u moneti ne baš slepila za boje, kako se ponakad misli, već u neraspoznavanju boja onako dobro kao druge životinje koje su aktivne tokom dana, budući da je razlikovanje boja funkcija čunjica. Osim toga, *tapetum lucidum*, „sloj reflektivnih stanica“ koje se nalaze iza mrežnjače oka mačke, reflektuje ulazno svetlo kroz štipiće, a mačje zenice ne kontrolišu jedan jednostavni mišić kao kod čoveka, nego „daleko svestraniji dvostruki mišić“, zbog čega bez obzira na istovetnu reakciju na promenu svetlosti širenjem i sužavanjem zenica, ljudska zenica ostaje uvek okrugla, dok mačja može da se suzi na veličinu malene pukotine kada je puno svetla, da se „pretvori“ u „karakterističan vertikalni ‘prorez’ mačjeg oka“, ili, kada je tama, toliko da se raširi da bezmalo ispuni očnu jabučicu i na taj način omogući da što više raspoloživog svetla dospe do mrežnjače (Davidson 2012:22-23).

A opet, šta bismo tačno sa svim tim (sa)znanjem. U nameri da vrati na epistemološku scenu jedan u njoj već zaobravljani lik – zdrav razum – Umberto Eco upravo ne bi da „zabada nos u crne kutije“ i sledi uveliko prisutan običaj uvođenja „tolikih mačaka, pasa i miševa“ u izlaganje načina na koji percipiramo ili imenujemo objekte; ne bi da analizira „izraze poput na tepihu se nalazi mačka, ili da proverava šta to

rade naši neuroni kada vidimo mačku na tepihu (a da tek ne pričamo o tome šta rade neuroni mačke kada vidi nas da sedimo na tepihu)“ (Eko 2000:221). Oštrica ovog zapažanja usmerena je protiv inflacije životinja u aktuelnoj literaturi okupljenoj oko fizikalističkog odgovora na problem filozofije duha. Jedan istorijski ili metaforološki odgovor i u našem slučaju, slučaju koji provocira mačka, možda bi imao više izgleda na uspeh, a sva je prilika da bi se i sam problem mogao redefinisati.

Etika gledanja

Mačka je počela svoj „domaći život“ tako što je patrolirala granicama imanja čoveka ne bi li ga, ako je reč o Egiptu, zaštitila od otrovnih zmija, a ako je reč o Evropi, od štetočina koje bi inače uništile zalihe hrane i prenosile bolesti. Onda je negde napravila karijeru uzvisujući se do kulta, kao u slučaju egipatske boginje Bast, a negde do inkarnacije onog demonskog koje treba zartiti, kao u hrišćanskoj Francuskoj ili na Svetoj gori. Nešto i od jednog i od drugog nalazi se u davanju Behemotu lika mačke, ili davanju mački imena „Behemot“ u romanu *Majstor i Margarita* Mihaila Bulgakova.³ Ta, kao i druge mačke pisaca i filozofa, ne govori u svoje ime i inkarnira nešto različito od sebe. Mačak Murr iz negativne zooteologije E. T. A. Hoffmanna i Sarah Kofman (Hoffmann 1912; Kofman 1976), koji doduše dobro pogađa ambivalenciju jedne životinje koja je i prirodna i kultivisana, i divlja i ukroćena, i koja svojim „izrazima“ – izražavanjem koje to nije, grebanjem, predenjem, frktanjem – diskvalifikuje onaj jezik na koji prokazujuće karikaturno ipak podseća; mačka za koju Montaigne piše da se on s njom igra koliko i ona s njim (Montenij 1967:knjiga 2, poglavlje 12), kao i obe mačke kojima Baudelaire posvećuje pesme (Bodler 1979); crna mačka Rilkea (Rilke 2004:28), pa čak i ona čije oči na trenutak uzvraćaju pogled

³ Behemot je jedno od biblijskih haotičnih ala i zala, pra-neman, nepobedivo zemaljsko muško čudovište koje vlada pustinjom. Ime „Behemot“ je množina hebrejske reči za „zver“ ili „životinju“ i upućuje na to da je reč o stvorenju koje je veliko kao nekoliko „normalnih“ životinja. Njegov opis, kao i njegova genetička ekspanacija, lavira između slona, nilskog konja, krokodila i dinosaurus, s tim što se u svim slučajevima radi o izrazito uveličanoj verziji odgovarajuće goropadi (uporediti Chevalier i Gheerbrant 1987:67; Mastnak 2003).

Martinu Buberu i nemuštim jezikom prosijavaju misteriju egzistencije i odnošenja (Buber 1977:112), pre ili kasnije su „samo“ poetizovane ili teoretizovane, personifikovane ili antropomorfizovane mačke, ponajčešće uostalom tek u ilustrativnoj funkciji.

Izuzetak su možda jedino mačke iz Kafkaine zoopoetike, ako je verovati Deleuzeu i Guattariju. Oni insistiraju da „nema ničeg metaforičkog“ u Kafkainom „postajanju-životinjom ljudskog bića“, već da je ono „stvarno“. Kafka namerno ubija sve metafore, sav simbolizam, svo značenje, ne manje nego sve označitelje. Metamorfoza je suprotnost metafori. Nema više nikakvog pravog smisla ili figurativnog smisla, već samo distribucije stanja koje je deo lanca reči. Stvar i druge stvari nisu više ništa drugo do intenziteti koje su pretekli deteritorijalizovani zvuci ili reči koje prate svoje linije odbega. To nije više pitanje sličnosti ponašanja životinje i čoveka; to je još manje pitanje jednostavne igre reči. Ne postoji više čovek ili životinja, budući da jedno deteritorijalizuje drugo, u konjunkciji fluksa, u kontinuumu reverzibilnih intenziteta. Umesto toga, to je sada pitanje postajanja koje uključuje maksimum razlike kao razlike intenziteta, prelaženje barijera, uzdizanje ili padanje, savijanje ili uspravljanje, jedan naglasak na reči. Životinje ne govore „kao“ ljudi, ali izvlače iz jezika tonalitete manjkave za signifikaciju; reči same nisu „kao“ životinje, ali se na svoj način uspinju, laju i tumaraju oko, bivajući pravi lingvistički psi, insekti ili miševi. Učiniti da sekvence vibriraju, otvoriti reči za neočekivane unutrašnje intenzitete – ukratko, jedna neoznačiteljska intenzivna utilizacija jezika (videti Delez i Gatari 1998:81-87).

Za to doduše nisu kadre ili nisu sposobne sve „životinje“. Deleuze i Guattari razlikuju tri njihove vrste ili, preciznije, tri različita načina na koje se one „integrišu u porodične institucije, državne aparature i ratne mašine“, čitave tri različite politike „postajanja-životinjom“. Prvu grupaciju čine „edipalne životinje“, sentimentalizovane individualne životinje, porodični ljubimci s vlastitom istorijom, kao kada se kaže „moja“ mačka ili „moj“ pas. Za njih Deleuze i Guattari nemaju mnogo razumevanja. Ili ih upravo razumeju te stoga i ne odobravaju: „svako kome se dopadaju mačke ili psi je budala“. To su životinje koje pozivaju na regresiju i uvlače u narcističku kontemplaciju. Psihoanaliza jedino njih razume, u kompulzivnom naporu da otkrije tatu, mamu ili mlog batu iza njih. Drugačije su „državne životinje“. One se tretiraju u

mitovima o božanstvima, tako da se iz njih izlučuju serije ili strukture, arhetipovi ili modeli. One imaju karakteristike ili svojstva, one grade rod i klasifikaciju. Najzad su tu i one ovde najsimpatisanije i najdalekosežnije, „demonске životinje“, afektivne životinje koje formiraju čopor, višestrukost, postajanje, populaciju, priču... – i poriču prve dve formacije (uporediti Delez i Gatari 1990:156-162).

Derridaina „tematizacija“ njegove mačke bi doduše da izbegne instrumentalizaciju Drugog odnosno Druge ali, koristeći je kao okidač za sagledavanje problema našeg odnosa prema individualnim životinjama, možda zaista igra na kartu ili igra kartama sentimentalizma za kućne ljubimce i, utoliko, možda zahteva makar jednu dopunu u vidu onoga što bi Korsgaardova nazvala „ekološkom“ dimenzijom odnosa ljudske vrste s drugim vrstama (Korsgaard 2007). Inače bi odgovor na izazov „ne-ljudskih životinja“ mogao ostati aistoričan i, istovremeno, odveć zavodljiv, odveć reklamnim primerom sugerisan. To je primedba Davida Wooda, koji ukazuje da razumevanje situacije Derridaine oslovljenosti pogledom mačke potrebuje, s jedne strane, neka upućivanja na praktičku istoriju koja transformiše naš odnos prema određenim životinjskim vrstama, a s druge strane, podatke o izvesnim „pozadinskim uslovima“ koji specifikuju tu situaciju: „Nije jasno, na primer, da li ovo stvorenje radi ikakav posao oko Derridainog gazdinstva, da li je ona jedna obožavana princeza – ukratko, kakav život ona ima“ (Wood 2004:134).

Nasuprot viđenju životinja kao divljih izvora hrane za lovce ili korisnih pomagala za zemljoradnike, istorija kućnih ljubimaca koja se vezuje za razvoj doma upravo omogućuje da s njima lako saosećamo i utoliko olakšava problem – koji ipak ostaje na snazi. Problem, naime, nije u tome da se direktno, „bez prevoda“, proširi ono saosećanje koje imamo za druge ljude na druge sisare. Naša sposobnost da uvažimo druge izgleda da uopšte i nije antropocentrička, već „sisarocentrička ili biocentrička“ projekcija. Mi ne osećamo, na primer, fizički bol kao ljudi nego kao, Husserlovom sintagmom, „animirani organizmi“ (Husserl 1973:79). Ali umesto da nas patnja i poniženje drugih, kako instruiše Rorty (Rorty 1989; 1995), kao „nejezički bol povezuju sa zverima koje nemaju jezik“, i dalje se solidarišemo s njima po meri sličnosti s nama, nezgrapno formulišući ambiciju da se takvo naše postupanje još i identifikuje s „humanošću“.

Možda je stvar u tome da moramo da pokušamo da ne dozvolimo našoj moralnoj imaginaciji da se završi sa onim stvaranjima koja se čini da funkcionišu kao mi. I da ustanovimo da etika počinje tek tamo gde se očititi kontinuiteti slamaju. Ne treba da bude nužno da se bude krznen (kao mačka) da bi se zadobio moralni status. Mačka je egzemplarni objekt saosećanja – ekspresivan, zgodan za tetošenje, toplokrvni sisar. Postoje skloništa za mačke u mnogim delovima sveta. Knjige o mačkama su izdavački hitovi. Možda možemo da predložimo umesto toga jednu objektivnu saosećajnost koja pokušava, koliko je god moguće, da ne bude ograničena našom aktuelnom sposobnošću za saučestće i da prepozna „život sam“ u svakoj njegovoj formi kao da nas oslovljava. (Wood 2004:141)

Usvajanje ovog Woodovog predloga u drugoj potenciji bi onda značilo to da, ako teorija morala i jeste jedinstveno ljudska aktivnost, ljudi nisu jedini koji imaju „moralnu ili proto-moralnu otvorenost prema svetu“. Sama naša moralna teorija više ne bi smela da bude odozgo nadole hijerarhizovana i monistička, ne bi smela ni da pomisli na to da se moralni fenomeni mogu redukovati na jedan univerzalno primenljiv prvi princip ili esencijalni kriterijum – bio on kantovska dobra volja, utilitarističke posledice, egoistički sopstveni interes ili kontraktualistički zajednički sporazum. Takav svojevrsni kros-vrsni moralni pluralizam „života samog“ bio bi i garancija odricanja od poslednjeg ostatka onog antropocentrizma filozofije koji je s bilo kog razloga intrinzičnu vrednost i moralni status pridavao jedino ljudskom biću i zaprečavao našu „prirodnu i spontanu otvorenost prema ne-antropocentričkim dobrima i vrednostima“, prema „dostojanstvu i integritetu ne-ljudskih životinja“ (Wood 2004:142). Jer, zgodno sročenom krilaticom Charlesa Browna, one „sa-svedoče svetu“ (Brown 2007:92). I tim sa-sveto-svedočenjem oduzimaju možda poslednju odstupnicu onom viđenju koje je, čak i kada je smeralo da bude s onu stranu „humanizma“ i njegovih diskriminativnih konsekvenci, ipak zadržavalo za čoveka jedan poseban i neuporedivo povlašćen položaj.

Ta duga humanistička tradicija pokazala se temeljno i neizlečivo konfrontiranom s animalnošću: prezrela je životinju ne bi li ona funkcionisala kao sablast zastrašujuće nehumanosti i opasivala granice

čoveštva. Zgroženi paradoksima (ne)održivosti one racionalnosti koja se na taj način skladno mogla spojiti s holokaustom, na njenom kraju Adorno i Horkheimer nalaze da je potisnuta sličnost ljudskog roda i životinja sada uslov mogućnosti razumevanja i nas i Drugih. U poglavlju „Čovek i životinja“ *Dijalektike prosvetiteljstva* formulisana je tako i jedna jednačina koja se čini da elaborira konstitutivni učinak pojma „životinja“ u artikulaciji „čoveka“.

Ideja čoveka u evropskoj istoriji izražavana je na takav način da je on distingviran od životinje. Svojim neumom životinja je dokazivala ljudsku vrednost. (Horkheimer i Adorno 1997:208)

Tako binarno „korelirano“ mišljenje filozofije prosvetiteljstva dopušta mogućnost onoga što će postati stvarnost u eri nacionalsocijalizma. Logika koja potiskuje ili instrumentalizuje Drugo uvek potencijalno stvara uslove za pokolj. Utaženje potrebe da se utera po svaku cenu svaka iracionalnost ili svaka životinjska želja omogućuje da potisnuto utoliko žešće podigne glavu i postane fašistički pir. Strah od iracionalnog, od Drugog unutar sebe, premešta se na Drugog, te se i strategija njegovog iskorenjivanja usmerava na iskorenjivanje tog Drugog. Prosvetiteljski pokušaj da se kao dokinuta izbriše svaka dijalektička tenzija racionalnog i iracionalnog tako je ishodovao potpuno neprosvećenim konsekvencama. Životinja, pa i uopšte „priroda“, operiše naprosto kao slika onog „drugog“ od, upravo po sposobnosti da to misli i prevlada, racionalnog i superiornog čoveka. Utoliko je istorija naglašenog razlikovanja čoveka i životinje na Zapadu samo svedočanstvo (još) jedne diskriminacije, koja već i „u osuđenosti na životinjsko telo vidi prokletstvo“. I koja, dakako, uvek nađe svog unutarljudskog morskog reprezentata.

[Žena] je postala ovaploćenje biološke funkcije, slika prirode, a tlačenje prirode bilo je ono na čemu je civilizacija gradila svoju slavu. Čitavi su milenijumi sanjali o tome da bezgranično vladaju prirodom, da kosmos pretvore u beskonačno lovište. Ideja čoveka u muškom društvu bila je tome primerena. To je bio smisao uma kojim se ponosilo. Žena je bila manja i slabija, između nje i muškarca postojala je razlika koju ona

nije mogla da prevaziđe, najsramnija i najniža moguća granica u ljudskom društvu, ona koju je postavila priroda. (Horkheimer i Adorno 1997:285-286)

Na isti način kao protiv žena, opsesija gospodarenjem prirodom usmerena je i protiv životinja, ističe na drugom mestu Adorno. One koji ništa više ne mrze od sličnosti ljudi sa životinjama, od (pod)sećanja na životinjskost čoveka, on tu naziva „kantovcima“, uzimajući Kantovu filozofiju za tipičan primer ustanovljenja čovečnosti i morala u prezrivom protivstavu prema već podešenoj slici životinja. Kritikujući Kantovu „ideju uma kao krajnje svrhe čovečanstva“ i signalizirajući granice njegove moralne filozofije, Adorno u onoj Schopenhauerovoj „ekscentričnoj mušičavosti“ da posebnom zaslugom vlastite etike smatra njeno uzimanje u obzir postupanja prema životinjama, vidi moguću osnovu za radikalno različit odnos ljudi i životinja u kojem bi, u promenjenim okolnostima, životinje bile bića vredna sa-osećanja, empatije, a ne više puke stvari ili bića koja je dopušteno jedino žaliti. Saglašavajući se s tim donekle adaptiranim i u njegovom registru prepevanim Schopenhauerom da je Kantov idealizam pozicionirao životinje kao „radikalno Drugo“ u odnosu na ljude i tako ih proterao iz kruga moralno relevantnih pitanja, Adorno bi, međutim, da istovremeno prizna i relativno pravo onim etičkim idealima idealizma koji nisu ostvareni i da ukaže na ono što je sprečilo njihovu realizaciju ili, u gorep slučaju, dozvolilo da se premetnu u svoju suprotnost (Adorno 1997:278; uporediti Šopenhauer 1990; Gerhardt 1996:169).

Martha Nussbaum u drugom registru takođe nalazi da svaki da drugost životinja senzitivisan pristup mora da se vrati upravo onom filozofskom nasleđu koje možda izrekom i nije imalo toliko razumevanja za nju – ali sada tako da se osloni na njega i poopšte na životinje upravo one njegove metodološke i etičke postulate koji su bili namenjeni ljudima. S jedne strane, taj pristup bi trebalo da sadrži jedan „kantovski element“: da kao temeljnu etičku tačku usvoji gledište da moramo da poštujemo svako pojedinačno stvorenje kao svrhu po sebi, a ne kao puko sredstvo za svrhe drugih. S druge strane, on bi negovao i jedan „neo-aristotelovski“ element: imao bi sposobnost da prepozna širok spektar različitih formi života s njihovim složenim aktivnostima, sposobnost koja počiva na ideji da svako stvorenje ima za tu vrstu distinkivan

sklop funkcionalnih kapaciteta. Iz spoja ova dva elementa trebalo bi da proizađe jedan obzirni nalog, ili možda čak i jedan novi kategorički imperativ koje životinje postavljaju pred ljude, imperativ koji je zahtevan i koji podrazumeva već izvršeni raskid sa možda središnjim elementima mržnje prema životinjama one tradicije koju ipak usvaja i nalaže da je „ono što dugujemo svakoj životinji podrška njenim naporima da živi karakterističan život kao član svoje vrste“.

Svaki tip životinje ima svoju vlastitu složenost; svaki tip ima priču koja uključuje makar neke emocije ili pripreme za emocije, neke, često vrlo složene forme društvenog vezivanja i složene forme delatnosti. Treba da naučimo još mnogo više o tim složenostima i treba da testiramo naša etička gledišta da vidimo da li im odgovaraju. Onda treba da pokušamo da zamislimo načine ljudskog života koji poštuju te mnoge složene forme delatnosti životinja i koji podržavaju sve te živote – koji su trenutno skoro nepovratno oštećeni našim uplitanjem i našom pohlepom. (Nussbaum 2007: uporediti Nussbaum 2004:78-79)

Izravno obraćanje

Životinje igraju virtualno istu ulogu u idealističkim sistemima kakvu Jevreji igraju u fašističkom sistemu. (Adorno 1988:80)

Derrida svraća pozornost na aktuelnost ovog Adornovog istovećenja u svom govoru na prijemu Adornove nagrade 2001. godine. On podseća da upravo tretman Jevreja u nacističkoj Nemačkoj i uloga životinja u idealističkom sistemu jednako ukazuju na jedan fantazmagorički odnos prema Drugom i na njegovo uništenje. To fantazmagoričko Drugo, u liku Jevreja ili životinja, sada treba posmatrati simptomatski tako da, nasuprot vlastitom samorazumevanju, upravo ono odaje strahove i fantazije i nacističke ideologije i idealističke filozofije. Utoliko iskustvo životinja stavlja na kušnju naše konceptualizacije Drugog uopšte.

Životinja je jedan od načina da se kaže Drugo, ali je radikalna drugost životinje kod Derridae ujedno i šansa za obrtanje smera, šansa da nas „ono što ljudi nazivaju životinjom pogleda i oslovi odozdo, sa jednog potpuno drugačijeg izvora“ (Derrida 2002b: 23).

Reč „životinja“, naime, ustanovili su ljudi ovlastivši sebe na jezik i oduzevši istovremeno to pravo onima koje su ogradili unutar obima pojma „zveri“ u koji staju nebrojena živa stvorenja. Derrida bi da govori o učincima ovog nimalo benignog imenovanja, da upotrebu reči „životinja“ prikaže kao konceptualno nasleđe koje legitimizuje faktičko nasilje jedne individualne, društvene ili političke suverenosti koja se najčešće predstavlja kao ljudska ili božanska, kao antropo-teološka – nasilje nad onom vrstom animalnosti koja se prikazuje kao zverstvo, nad celokupnim onim zoološkim i biološkim uopšte koje jedan samodelovani ljudski poredak odbija i da razlikuje. Umesto uobičajene upotrebe reči „životinja“, „kao da bi nešto takvo postojalo u vidu pojedinačne opštosti“, Derrida predlaže jedan novi termin – kovanicu *animot* – za koji misli da bi mogao da prekine obrazac homogenizacije zapaćen duboko u strukturi naše jezičke navike, da bi takođe mogao da ispoštuje radikalnu višestrukost i singularnost životinja, i između sebe i s obzirom na ona bića koja se zovu „ljudima“, i da dozvoli da progovori „mnostvo životinja čuto u jednini“.

Od Dekarta do Lakana, od Kanta i Hegela do Heideggera, pa dakle preko Hobbesa, najjača, najneporemetivija, nejdogmatičnija predrasuda o životinji nije ta da ona ne komunicira, ne označava i ne raspolaže znacima, već ta da životinja ne odgovara. Reaguje, ali ne odgovara. (Derrida 2002a: 406)

Derrida nalazi da je u ovim koliko god inače udaljenim filozofijama uvek rečju „životinja“ jednoglasno mišljeno da je ona bez jezika, nesposobna da govori i odgovori odgovorom koji bi se jasno razlikovao od puke reakcije. To iskustvo onoga što mi koji se nazivamo „ljudima“ nastavljamo da zovemo „životinje“, prema njegovom mišljenju, u poslednja dva veka je ipak dramatično počelo da se menja – blagodareći intenziviranoj patnji životinja. Tek s nepojamnim narastanjem razmera njihovog podjarmljivanja, koje je tokom svoje duge istorije konačno postalo „nasilje u najneutralnijem moralnom smislu“, „najgora vrsta

genocida, genocid životinja, tačnije određenih vrsta“, nastupila je i jedna „transformacija bez presedana“ našeg odnosa prema životinjama. U protivstavu prema prikriivanju okrutnosti i organizovanju zaborava ili pogrešnog razumevanja tog nasilja, prešlo se na patetični diskurs prava životinja. Derrida bi, međutim, u pozadini njegove litanije da reflektuje samo ono novo iskustvo „saosećanja“ koje je uvelo životinje i u filozofsku problematiku. Za njega je čvorna tačka preloma ne Schopenhauer nego onaj Benthamov predlog promene same forme pitanja o životinjama koja je dominirala tradicijom. Pitanje više nije da li životinje mogu da misle, razumeju ili govore, da li su *zoon logon echon* – da li prema naštelovanom logocentrizmu imaju ili, kao što znamo i za razliku od nas, nemaju *logos* – nego je sada prvo i odlučujuće pitanje da li životinje mogu da pate (uporediti Bentham 1948:53).

Derrida misli da, centrirajući se na patnju i prizivajući saosećanje, već samo Benthamovo pitanje pozicionira životinje kao jednake ljudima. S njim ne nalazimo više kartezijanski univerzalni osnov svake izvesnosti u mišljenju nego, za uzvrat, pružamo poverenje jednoj različitoj ali jednako radikalnoj instanci, nečemu takođe neporecivom, iako orijentisanom takoreći na suprotnom polu: ne na strani nas nego Drugog – tome da životinje pate. Iskustvo koje imamo o patnji životinja ne ostavlja nimalo mesta sumnji u pogledu odgovora na novoformulisano pitanje; ono nije čak ni nesumnjivo: „ono prethodi nesumnjivosti, starije je od nje“. S tom svešću o neporecivosti patnje životinja, koje pate poput nas koji patimo s njima i za njih, otpočinje ona tradicija koja obeležava savremenost: dvovekovna borba nejednakih snaga onih koji vrše nasilje ne samo nad životom životinja, već i nad svojim sentimentom saosećanja, i, s druge strane, onih koji apeluju na jedno neoborivo svedočanstvo ove osećajnosti.

Ovaj rat verovatno nema granica ali – i to je moja hipoteza – on prolazi kroz kritičnu fazu. Mi prolazimo kroz tu fazu i ona prolazi kroz nas. Misлити rat u kojem smo se našli nije samo dužnost, odgovornost, obaveza; to je takođe neophodnost, prinuda na koju smo svi osuđeni, voleli je ili ne, direktno ili indirektno. Odsad više nego ikad. I kažem „misлити“ ovaj rat, jer verujem da se to tiče onoga što nazivamo „mišljenje“. (Derrida 2002a: 411)

Mišljenje sada mora da pođe od „autobiografske teze“ ljudske vrste koja govori o jednoj granici kao o rezu ili ponoru između onih koji kažu „mi ljudi“, „Ja, čovek“, i onoga što se naziva „životinja“ ili „životinje“ (uporediti Derrida 1999). Nasuprot među kritičarima antropocentrizma popularnom brisanju ili ignorisanju tog reza, Derrida (i ovde) insistira na razlikama i upravo na bezdanim rezovima: tvrditi homogenu kontinuiranost između onoga što sebe naziva „čovek“ i onoga što on naziva „životinja“ čini mu se da je preblizu „biologističkog kontinuiranosti“, „geneticizma“, nečeg, veli, goreg od mesečarenja i idiotizma. On uverava da diskusija postaje zanimljiva tek kada, umesto da pitamo postoji li diskontinuirana granica, pokušamo da mislimo šta ta nesumnjivo postojeća granica postaje kada više ne formira jednu nedeljivu već više interno podeljenih linija, kada međa više ne može da se prati, objektivizuje ili objasni kao jedna i nedeljiva, kada raste i umnožava se. Tako mišljena, ona se otkriva tek usredsređivanjem na „određivanje broja, forme, smisla ili strukture, razlistavajuće konzistencije ove ponorne granice, ove ivice, ove množstveno ponavljane, naborane strukture“ (Derrida 2002a: 412-413).

Kao svojevrsni trodelni odgovor na ovako postavljeno pitanje raz-graničenja, Derrida iznosi svoju tezu o karakteru ovog ponornog reza. On se, pre svega, negativno određuje tako da nema naprosto dve linearne i oštro deljive ivice, čoveka i životinju uopšte. Drugo, ta naborana, višestruka i heterogena granica ima istoriju, i to otvorenu istoriju koja u ovom neobičnom momentu progovara s jedne, one naše strane reza, s ivice „antropocentričkog subjektiviteta“. Najzad, iza ivice ali ne i na suprotstavljenoj strani u odnosu na „ljude“ treba videti ne zbirno „životinje“ već heterogenu višestrukost života, višestrukost odnosa organizacije ili nedostatka organizacije među carstvima koja je „sve teže disociirati na način figura organskog i neorganskog, života i/ili smrti“. Njihove relacije ujedno su bliske i kardinalno odvojene i, u svojoj složenosti, niti mogu biti potpuno objektivisane niti ostavljaju prostor za bilo koju jednostavnu eksteriornost jednog termina u odnosu na drugi. Stoga je i svako zbirno imenovanje „životinjom“ neopravdano. Njime nastoji da se označi svaki živi stvor za koga se drži da nije čovek, da nije racionalna životinja, politička životinja, životinja koja govori – čime se samo „obelodanjuje idiotizam“ i produžava organizovani rat vrsta. Šteta mišljenja prokazuje se produženjem rigidnog tretiranja

opozicija – ne samo one čovek-životinja, nego i život-smrt, duh-telo, samstvo-drugi.

Kažem „životinja“ za volju konvencije i da bih upotrebio referencu koja je koliko klasična toliko i dogmatska. Razlika između „animalnog“ i „vegetativnog“ takođe ostaje problematična. Naravno, relacija prema sebi u eks-aproprijaciji je radikalno različita (i zato ona zahteva mišljenje rAzlike a ne opozicije) u slučaju onog što se naziva „neživo“, „vegetativno“, „animalno“, „čovek“ ili „Bog“. Pitanje se takođe vraća na razliku između živog i neživog. Mi znamo manje nego ikad gde da sečemo – bilo pri rođenju bilo pri smrti. (Derrida 2002a:414)

Derridaina zoofilozofija bi, dakle, da ospori ne „objektivno“ prisustvo heterogenosti nego zamisao da one grade „jednu linearnu, nedeljivu, suprotstavljajuću granicu, jednu binarnu opoziciju ljudskog i infra-ljudskog“, da uopšte dozvoljavaju „sečenje“ jednom za svagda tamo gde smo voleli i gde bismo načelno i dalje voleli da sečemo. Kao što je sečeno, prema Derridainom mišljenju, u svim formama onog dominirajućeg diskursa Zapada koji ne nalazi mesta za samosvojnu egzistenciju životinja i stoga uvek ima „žrtvenu strukturu“. Potonja se prepoznaje po tome što otvara prostor za „nekriminalno usmrćivanje“, za stvarne ili simboličke operacije „mesožderske kulture“, za egzekucije gutanjem, inkorporacijom ili introjkcijom tela. I u njenim neobičnim savremenim obradama temeljni humanistički sloj ostaje ne(u)viđen i neprekinut: žrtva je i dalje moguća, životinje i dalje poreknute. Unutar judeo-hrišćanske tradicije, unutar jedne religiozne kulture za koju je mesožderska žrtva suštinska još uvek nije zabranjeno napasti život uopšte, već zapovest „Ne ubi“ važi samo kada je reč o životu nečeg višeg i boljeg nego što je živi stvor uopšte (Derrida 1991).

I to se oduvek odigrava s jednim istim pod-razumevanim opravdanjem. U združenoj analizi stida i golotinje Adama i Eve, Kainovog osećaja greha i zločina, Belerofontove skromnosti i Prometejevog kompenzacijskog dara vatre jednom inače ogoljenom i ranjivom čovečanstvu, Derrida nalazi da ono što ujedinjuje i biblijske i grčke mitove jeste za zapadnu kulturu karakteristični način razumevanja privilegije čoveka nad životinjom. Invarijabilna shema je da bi „sve ono što je prikladno

za čoveka“ – nadrastranje prirode, podređivanje životinja, društvenost, pristup znanju i tehnici – trebalo da ishodi iz jedne izvorne greške. Mišljenje čoveka je tako pred-strukturirano logikom restitucije, otplaćivanja i korigovanja neke kapitalne omaške. Čovek ispada poseban pre svega po znanju svojih nedostataka, a ovo ga za uzvrat oprema superiornim tehnikama. Životinja, naprotiv, tužno, slepo, samo živi u prirodi ili tek postoji iz svoje osiromašene pozicije. Ova istočna scena vazda unapred afirmiše naš povlašćeni ne-prirodni, samo-svesni, eks-centrični status, dok su u njoj životinje samo „robovi i žrtvena ponuda potrebi za ritualnom simboličkom potvrdom našeg izuzetnog samorazumevanja“ (Derrida 2002a:392).

Derridaina mačka međutim sada iznova pomno gleda u njega golog. Derrida bi u njenom pogledu, kroz njen pogled, kroz doгледанje i ogledanje u njoj, da izbegne onu dvostruku metodološku opasnost kojoj se filozofija vremenom naučila: opasnost da se životinja, mačka, deklarise kao vanpojmovna i nesaznatljiva i, s druge strane, da se unapred preparira pojmovnom klasifikacijom. A da se slojevi značenja tu ne završavaju, jer bi ovo neobično iskustvo da nas životinja gleda gole takođe da posluži kao istinski probaj u naše vlastito samorazumevanje.

Životinja gleda u nas, a mi smo goli pred njom. Mišljenje možda počinje ovde.

Ja stavljam na kocku i angažujem svoju golutinju bez stida... (Derrida 2002a: 404)

Tu zakletvu, taj ulog, tu želju ili obećanje golutinje, imenujući sebe i odgovarajući u sopstveno ime, čovek bi mogao ili morao da kaže pred upiljenim pogledom mačke. „Ali ne može li ova mačka takođe biti, duboko unutar njenih očiju, moje primarno ogledalo?“, pita se Derrida u sceni svog i našeg autozoobiografskog komada. Nije li mačka, možda jednako kao i oči poneke ili bilo koje druge životinje, upravo ono ogledalo koje je među svetskim scenografskim rekvizitima kadro ne samo da nas suprotstavi nesvodivim Drugostima, nego i da nas reflektuje gole od glave do pete? I ne mora li onda samosagledavanje početi od njega, ili makar imati njega u vidu, ispravljajući onu zaslepljenost i istrajno previdanje koje je za račun neogledane univerzalne merodavnosti praktikovalo? Ogledanje sa životinjom, ogledanje u životinji, ogledanje

kroz životinju, ogled, pogled koji uzdrmava referente i eksponira sve one varke koje su našim sujetnim i odveć blještavim svetlom predugo bile zamračene:

Životinja uopšte, šta je to? Šta to znači? Ko je to? Čemu to „to“ odgovara? Kome? Ko odgovara kome? Ko odgovara zajedničkom, opštem i imenu u jednini kojim se tako radosno nazivaju „životinje“? Ko je to što odgovara? Referenca načinjena ovim „šta“ ili „ko“ s obzirom na mene u ime životinje, ono što je rečeno u ime životinje kada se apeluje na ime životinje, to mora da bude rasvetljeno, u svoj svojoj golotinji, u golotinji ili u oskudici koga god, otvarajući stranicu jedne autobiografije, kazujući, „ja sam tu“. (Derrida 2002a:414)

Razgolićene iluzije o povlašćenosti ljudske vrste u jednom modelu nediskriminativnog vitalizma najzad bi možda svedočile i o (ne)utešnim izgledima njene sudbine u svetu koji deli s drugim vrstama. „Svet je počeo bez čoveka i bez njega će se i završiti“, zaključuje Lévi-Strauss svoje *Tužne trope*. Sam čovek mu izgleda kao mašina koja „radi na razbijanju prvobitnog poretka i ubrzava kretanje jedne moćno ustrojene materije ka sve većoj inerciji koja će jednom konačno zavladati“, a civilizacija kao „čudesno složen mehanizam u kojem bismo rado videli mogućnost opstanka našeg sveta kad njegova funkcija ne bi bila proizvođenje onoga što fizičari nazivaju entropijom, to jest inercije“ (Levi-Stros 1999:329). Dezintegracija je posvemašnja, pa i disciplinu koja proučava njene procese pre treba nazivati „entropologijom“ nego „antropologijom“. Ali postoje predeli nežnog razumevanja tog udesa, oaze koje umiču usudu propasti priznajući ga, a sabesednik i saputnik na tim prosijavanjima suštine i slobode koju otržemo nespokojnoj nužnosti opet je mačka, s kojom međutim sada konačno možemo da razmenimo pogled lišen filozofske ili ma koje druge preduzetničke paterike:

Kad duga ljudskih kultura prestane da se sunovraćuje u ponor izdubljen našom mahnitošću, dok mi budemo tu i dok svet bude postojao, postojaće i ona krhka barka koja nas povezuje s nedostiznim i ona će nam pokazivati put suprotan putu našeg ropstva; ako čovek ne može da ga pređe, i samo

posmatranje tog puta doneće mu jedinu utehu koju ume da zasluži: obustaviti kretanje, obuzdati poriv koji ga goni da zaobilazi naprsline u bedemu nužde i da istovremeno dovrši svoje délo i svoju tamnicu; tu milost priželjkuje svako društvo kakva god da su njegova verovanja, njegov politički sistem i nivo civilizacije; u nju on smešta svoju dokolicu, svoje zadovoljstvo, svoj odmor i svoju slobodu, kao i onu mogućnost da se 'otrgne', mogućnost od koje zavisi život i koja se sastoji – zbogom, divljaci! zbogom, putovanja! – u tome da se, tokom kratkih intervala u kojima naša vrsta uspeva da prekine svoj pčelinji rad, ugrabi suština onoga što je bilo i što nastavlja da postoji izvan mišljenja i izvan društva: u posmatranju nekog minerala koji je lepši od svih naših dela; u mirisu udahnutom iz čašice ljiljana, koji je učeniji od naših knjiga; ili u letimičnom pogledu prećutnog razumevanja, otežalom od strpljenja, vedrine i uzajamnog praštanja, koji ponekad nehotice razmenimo s nekom mačkom“ (Levi-Stros 1999:330).

Literatura:

- Adorno, Theodor W. 1997. *Negative Dialektik. Jargon der Eigentlichkeit*. Gesammelte Schriften, tom 6. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Adorno, Theodor W. 1988. *Beethoven: The Philosophy of Music*. Stanford: Stanford University Press.
- Bentham, Jeremy. 1948. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. New York: Hafner.
- Bodler, Šarl. 1979. *Sabrana dela*. Beograd: Narodna knjiga.
- Bodrijar, Žan. 1991. *Simulakrumi i simulacija*. Novi Sad: Svetovi.
- Brown, Charles S. 2007. „The Intentionality and Animal Heritage of Moral Experience: What We Can Learn from Dogs about Moral Theory“. U *Phenomenology And The Non-Human Animal. At the Limits of Experience*. Corinne Michelle Painter i Christian Lotz, ur. Dordrecht: Springer, 85-95.
- Buber, Martin. 1977. *Ja i ti*. Beograd: „Vuk Karadžić“.
- Chevalier, Jean i Alain Gheerbrant, ur. 1987. *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Davidson, Catherine. 2012. *Moja mačka: priručnik. Sveobuhvatan vodič za zdravu, sretnu i dobro odgojenu mačku*. Zagreb: Znanje.
- Delez, Žil i Feliks Gatari. 1990. *Anti-Edip: Kapitalizam i shizofrenija*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Delez, Žil i Feliks Gatari. 1998. *Kafka*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Derrida, Jacques. 1991. „'Eating Well' or the Calculation of the Subject: An Interview with Jacques Derrida“. U *Who Comes After The Subject?* Eduardo Cadava, Peter Connor i Jean-Luc Nancy, ur. New York & London: Routledge, 96-119.
- Derrida, Jacques. 1999. *L'animal autobiographique*. Paris: Gallimard.
- Derrida, Jacques. 2002a. „The Animal that Therefore I am (More to Follow)“. *Critical Inquiry* 29:369-418.
- Derrida, Jacques. 2002b. *Fichus: Discours de Francfort*. Paris: Gallimard.
- Eko, Umberto. 2000. *Kant i kljunar*. Beograd: Paideia.
- Gerhardt, Christina. 1996. „The Ethics of Animals in Adorno and Kafka“. *New German Critique* 33/1:159-178.
- Hoffmann, E. T. A. 1912. *Lebensansichten des Katers Murr*. Hamburg: Alfred Janssen
- Horkheimer, Max i Theodor W. Adorno. 1997. *Dialektik der Aufklärung*. Theodor W. Adorno: Gesammelte Schriften, tom 3, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hrvatski obiteljski leksikon. 2009. - 2014. „Mačje oko“. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=23565> (pristup 02.01.2016.).
- Husserl, Edmund. 1973. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Kofman, Sarah. 1976. *Autobiographies*. Paris: Christian Bourgois.

- Korsgaard, Christine M. 2007. „Facing the Animal You See in the Mirror“. http://www.hcs.harvard.edu/~hrp/lecture/facing_animals-korsgaard.pdf (pristup 23.05.2008.).
- Levi-Stros, Klod. 1999. *Tužni tropi*. Beograd: Zepther Book World.
- Mastnak, Tomaž, ur. 2003. „Behemoth“. *Filozofski vestnik* 24/2.
- Montenji, Mišel de. 1967. *Ogledi*. Beograd: Kultura.
- Nussbaum, Martha C. 2004. *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton: Princeton University Press.
- Nussbaum, Martha. 2007. „Facing Animal Complexity“. http://www.hcs.harvard.edu/%7Ehrp/lecture/facing_animals-nussbaum.pdf (pristup 12.10.2008.).
- Rilke, Rajner Marija. 2004. *Odobrani stihovi*. Novi Sad: Školska knjiga.
- Rorty, Richard. 1989. *Objectivity, Relativism, and Truth: Philosophical Papers (I)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rorty, Richard. 1995. *Kontingencija, ironija i solidarnost*. Zagreb: Naprijed.
- Šopenhauer, Artur. 1990. *O temelju morala*. Novi Sad: Bratsvo-jedinstvo.
- Wood, David. 2004. „Thinking With Cats“. U *Animal Philosophy: Essential Readings in Continental Thought*, Matthew Calarco i Peter Atterton, ur. London: Continuum, 129-144.

Cat's Eye or Philosophy Unveiled

SUMMARY: Primarily relying on the texts of Jacques Derrida, Jean Baudrillard, Deleuze and Guattari and Theodor W. Adorno, the article thematises the provocation that cats, often as representatives of animals in general, directs to philosophy. Aside of proverbial penetrativeness of cat's eye gaze that has a physiological cause, a historical and phenomenological reconstruction of its significance for the observed points to the valuable incentive that it represented for the thinking of unity and difference of life forms, the awareness of our epistemic limits, the release of anthropocentric prejudice, the articulation of existential situations and the insight into humanistic policy of discrimination. Author concludes that the cat character, in its best literary and philosophical offshoots, warns of impingement that the Western rationality committed to everything that could not be included under its claim to universal authority, and suggests that the way of redemption for the wrongdoing leads across selective adoption and criticism of the same heritage, but now in such a manner that it could be considerate and responsible toward both discursive and the factual unavailability of the Others.

KEYWORDS: cat, animal, philosophy, Other.

Kroz više desetina opsežnih članaka zbornika radova *Mačkozbornik: od Bastet do Catwoman* čitateljstvo se upoznaje s prisutnošću i recepcijom mačaka (kao živih, susretljivih i opipljivih bića te kao simbola i metafora) u ljudskome svijetu, npr. u jeziku, običajima, mitologiji, religiji, filozofiji, znanosti, umjetnostima, medijima, politici, svakodnevnome ophođenju i drugim sferama društva i kulture, a popis tema i pogotovo popis navedenih teza i zaključaka nemoguće je napraviti u kratkome prikazu i ocjeni knjige. Takva razmatranja mačjeg i mačje-ljudskog svijeta rijetka su i nesustavna čak i na globalnoj razini, dok ih kod nas gotovo nije ni bilo, pa se već sama urednička ideja može ocijeniti najvišom ocjenom, što se potvrđuje i rezultatom u formi knjige.

- Prof. dr. sc. Hrvoje Jurić

Zbornik radova *Mačkozbornik: od Bastet do Catwoman* Suzane Marjanić i Rosane Ratkovčić svojom problematikom i znanstvenim uvidom pomiče stanje istraživanja ove interdisciplinarne problematike u Hrvatskoj te stoga predstavlja „kvantni skok“ i iskorak, zajedno s prethodna dva urednička *Bestijarija* suurednica Suzane Marjanić i Antonije Zaradije Kiš.

- Prof. dr. sc. Željko Uvanović

